

Regioninė tapatybė vėlyvojoje Jono Meko poezijoje ir filmuose

Simona GRUDŽINSKAITĖ, Dalia JAKAITĖ
Göteborgo universitetas, Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *Jonas Mekas, regioninė tapatybė, poezija, filmas, Semeniškiai.*

Jonas Mekas – lietuvių išeivių poetas, prozininkas, kino istorijoje žinomas kaip avangardinio bei dienoraštinio filmo kūrėjas. Filme „Prisiminimai apie kelionę į Lietuvą“ (1971/1972) Semeniškiai pavadinami pasaulio centru. Vienas iš fragmentų, kuriame išskyla šis centras, įdomus dubliuojamu vaizdu ir garsu: dabarties vaizdas užklojamas praeities fotografijomis; viena už kitos atsiveria tarsi atsitiktinai susiliejusios skirtingos dabarties plotmės; kartu skamba liaudies daina ir girdisi matomo vaizdo komentaras; jungiasi pokalbių nuotrupos anglų ir lietuvių kalba. Toks vaizdo dubliavimas Meko „aš“ tapatybei atrodo dėsningas: po ilgų asmeninių ir ideologinių aplinkkelių atsidūrus pasaulio centre, atsiveria įdėmus, autentiškas, todėl laiko požiūriu nevienalytis išsižiūrėjimas į centro erdvę. Galėtume sakyti, jog keliolikos minučių vaizdo fragmente pasirodantis dvejopas pasaulėvaizdžio rakursas reprezentuoja Meko kaip poeto ir „filmininko“ tapatybę, kurioje susilieja keli *savo* ir *kito* (iš dalies *svetimo*, bet kartu išreiškiančio ir „aš“ savastį), vienos ir kitos vietos horizontai. Eksperimentuodamas vaizdu, Mekas išreiškia žvilgsnį į pasaulį, kuris būdingas ir kitiems jo tekstams. Dvejopa tapatybė filme atsiveria derinant bitlų muziką ir keпамų blynų ritualą skirtinguose pasaulio kraštuose (Semeniškiuose ir Romoje), vienam kitą papildant ne tik žmonių, bet ir katinų gyvenimą. Meko tekstams tiktų Davido M. Jordano išvalga („Naujojo pasaulio regionalizmas: literatūra Amerikoje“): regioninio kūrėjo buvimo „tarp-pasaulyje“ (*in-between world*) pozicija ir „dvigubas regėjimas“ (*doublevision*) formuoja kūrėjo savivoką. Autoriaus pastebėjimu, regioninio rašytojo troškimas yra „įrėminti regionus homogeniškoje vieno-pasaulio (*one-world*) ontologijoje“ (J o r d a n 1994, 52). Kaip ir kodėl filme atsirado minėtas dvejopas ar trejopas pasaulio centro vaizdas, atsakyti bandytume ir paties Meko žodžiais iš vieno interviu: „Aš esu apsėstas matymo ir to, ką matau, įrašymo. Tai mano gyvenimas. Galima būtų pasakyti, kad aš keliautojas, bet toks aš nesu, aš – žiūrėtojas. Noriu tik žiūrėti ir įrašyti. Keliautojas yra tas, kuris žiūri ir mato kažką, ko neturėtų matyti, – tai kažkas uždrausto. Aš žiūriu į tuos

dalykus, kuriuos žmonės mato kasdien – nieko nėra uždrausto, viskas atvira. Aš tik žiūriu, grožiuosi ir lieku sujaudintas“ (M e k a s 2009). Galima kelti prielaidą, jog Meko kaip kūrybingo stabėtojo vaizdai gimsta iš ypatingo regioninės sąmonės stebėjimo, o tuo pat metu ši sąmonė ir nulemia apsėstą pasaulio stebėjimą. Kyla ir kita prielaida – apie Semeniškių sąmonės dėka Meko moderniai įvietintą Niujorką ir kitą „dabarties“ erdvę.

Pastaruoju metu pagausėję regionalumo tyrimai ryškūs ir literatūros refleksijoje. Jensas Stūbenas skiria literatūrą tam tikrame regione ir iš vieno regiono kilusią literatūrą, regionaliai *įvietintą* (*verortete*) ir regionalistinę, provincijos ir tėvynės literatūrą (ir kt.) (S t ū b e n 2002, 55–59). Regionaliai įvietinta literatūra dėl topografinio konkretumo ir jo reprezentuojamo ne tik laiko ar erdvės požiūriu kito pasaulio, bet ir tam tikros *savo* ir *kito* sąveikos galima pavadinti ir Meko kūrybą, ypač kai kuriuos tekstus. Literatūrinė regionalumo bei regionų problematika, nemaža dalimi tiriamą literatūros sociologijos ir kitose paradigmose, atsiduria ir *hermeneutinės filosofijos* akiratyje, kuris mums ypač svarbus regioninio identiteto problematikai. Andreasas Luckneris (straipsnis „Apie regioninį, provincinį ir nacionalinį identitetą“), remdamasis Martinu Heideggeriu, įvardija paprastą, bet išties iškalbingą *regioninės tapatybės* bruožą: *ši būtis yra bendra, ne asmeninė*. Būtent todėl tokia reikšminga yra „aš“ ir *kito* problema tiek tarpasmeninių santykių plotmėje, tiek ir santykio su vieta požiūriu (L u c k n e r 1999, 38–39). Kitas dalykas yra tai, kad, Lucknerio pastebėjimu, regionai savo tikrąją prasme egzistuoja tik interregionaliai, o tai reiškia, kad regioninės specifikos prisiėmimas kito regiono apsuptyje nėra neiprastas dalykas, sakytume, gal net neišvengiamas, regionalumo savastį turint kaip tokią (žr. L u c k n e r 1999, 41). Ne mažiau įdomi yra provincinės ir regioninės tapatybės skirtis Lucknerio straipsnyje, pastarąją suvokiant ne kaip centro priešpriešą, bet kaip tą santykį su vieta, kuris savyje talpina skirtingas gyvenimo formas bei prasmines erdves. Regioniniame mąstyme nesant griežtai nustatytų ribų, regionas autoriaus nusakomas ne kaip periferijos, o kaip *veiksmo, įvykių vieta*. Suvokiama kaip kultūrinio niveliavimo priešprieša, regioninė sąmonė, anot Lucknerio, yra ne tik modernistinio pliuralizmo išraiška, bet ir atitinka kitus modernizacijos procesus (L u c k n e r 1999, 38–39). Panašaus atitikimo ši pozicija leidžia ieškoti ir Meko atveju. Topografiškai ryškus, vaikščiojimo, kelionės ar tiesiog judėjimo, Semeniškių vietos bei laiko vaizdinijos (palyginti su knyga *Semeniškių idilės*) persmelktas vėlyvasis kūrėjo pasaulėvaizdis yra reikalingas avangardistinio požiūrio į meną. Literatūros regionalumas Amerikos kultūros ir literatūros studijose yra nusakomas ir kaip kuriančioji jėga – siejant ją su šalies literatūros iš(si)gelbėjimu, ir jam priskiriama neigiama provincialumo konotacija. Frederickas Bracheris („Kalifornijos literatūrinis regionalizmas“), teigdamas, kad regioninis rašytojas rizikuoja atsidurti tarp senamadiškų ir nepopuliarių rašytojų, nurodo vienintelę išeitį – galimybę tapti kultūros, kurioje gyvenama, dalimi. Galima sakyti, jog šia galimybe savaimingai „pasinaudojo“ ir Mekas, dvejopoje savo tapatybėje integruodamas skirtingų regionų kultūras. Ne tiek realiai objektyvus, kiek Meko kino ir poezijos meno formomis perkurtus Semeniškius vadinti

regionu leidžia ypatinga prasminė šios vietos savimonė, šio centro vaidmuo Meko „aš“ tapatybėje – skirtingais rakursais pasirodanti pradedant ankstyvąja ir baigiant vėlyvąja poezija. Neprarasdami vietos, daiktų ir kitų realijų konkretumo, vidiniai ir išoriniai Semeniškiai tampa kone Biržų krašto ar Lietuvos (kaimo) metonimija, kuri, kaip matysime, yra būtina dalis Niujorko kaip *kitos* vietos savimonėje. Pasiremiant Beatrice's Ploch („Svarstymai apie regioną, regionalumą ir identitetą: identiteto konceptai transkultūriniame pasaulyje“, žr. Ploch) klausimu – „kas įvyksta su vieta, kurios gyventojai ją palieka“, galima teigti, jog su Jono Meko emigracija Semeniškiai tampa išskirtiniu poetiniu vaizdiniu lietuvių kultūroje, tam tikra prasme įgalinančiu šios vietos regionalumo diskursą. Kiek užbėgant į priekį, čia norisi pastebėti tai, kad nors viena ryškiausių šios vaizdinijos reprezentacijų yra dar Vokietijoje išleistos *Semeniškių idilės* (1948), dvejospos regioninės tapatybės sklaidai gal net įdomesnis yra vėlyvasis kūrybos laikotarpis, žymėtas Niujorko erdvės atradimu ir poetiškai iškalbinga laiko distancija su Semeniškiais (vienas kitą papildantys santykio su vieta modusai). Ploch kelia klausimus apie vietos ir socialinių kultūrinių ryšių dalyvavimą formuojantis regioniniam *identitetui*, kas tam tikroje daugiakultūroje erdvėje yra suformuota konkrečios artimos vietos, o kas įdiegta europeizacijos bei internacionalizacijos. Lokalaus identiteto vieta autorės vadinama etnine vieta, o pats identitetas, kuriam svarbu ne tik save atpažinti, bet ir save įtvirtinti, nusakomas kaip situatyvus bei kintantis (žr. Ploch). Ne statiška, bet dinamiška, nuolat kintanti regioninio identiteto savastis aktualizuojama ne vieno autoriaus.

Tapatybės, bendruomeninės ar dialogiškos regioninės savasties sampratai mums ypač aktuali prieš tai aktualizuota filosofinė hermeneutinė pozicija. (Nors ir su tam tikromis terminijos išlygomis, tapatybę (*Selbtheit*) galima suvokti kaip savasties ir identiteto sinonimą.) Lucknerio pastebėjimu, dar Georgas Wilhelmas Friedrichas Hegelis tapatybę siekė apibrėžti per santykį, nes „aš“ yra konstituojamas tik dalyvaujant *kitam*. Tapatybė iš esmės yra implikuojama kitoniškumo, kiekvienu atveju ji yra kuriama per susidūrimą su *kitu*. Regioninis identitetas kuriamas per *kito* supratimą (Luckner 1999, 42). Kitybei reiškiantis kaip tai, kas *svetima* arba *sava*, atpažįstama (Lucknerio mintis), Meko tekstuose būtume linkę matyti autoriaus aktualizuotą gadamerišką horizontų susiliejamą. Regioninio identiteto problematiką svarstydamas su Wilhelmu Dilthey'umi ir Hansu Georgu Gadameriu, Luckneris klausia apie tai, ką reiškia suprasti individualų regiono tapatumą, o suprastiną individualybę apibrėžia kaip ypatingą, tipišką tam tikros bendrybės pasirodymą, nes tik kaip tam tikro bendrumo išraiška ji ir gali būti suvokiama bei išsakoma (Ibid., 44). Derindami kelias pozicijas, tapatybę nusakytume ir kaip asmens patirčių persmelktą „aš“ savimonę, gilųjį savivokos matmenį, kaip subjekto savastį modeliuojantį santykį su vieta. Aktualizuojant išėivių kultūros akiratį ir remiantis Eduardo Beutnerio mintimi („Visos įmanomos tėvynės“), regioninę savimonę ir jos modeliuojamą tapatybę galima suvokti kaip prarastos tėvynės horizontą, kuris kristalizuojasi erdvės, laiko ir identiteto koordinatėmis. Tėvynę traktuodamas kaip kalbą ir literatūrą ir remdamasis tam tikromis koncepcijomis, autorius leidžia su-

prasti, jog egzodo kultūroje kalba reiškia ne tik tėvynę, bet yra svetimybė, galimai atvira nuščiuvimui (*Verstummen*) (B e u t n e r 2008, 25–27). Dėl amerikietiškoje terpėje ir kūrybinėje sąmonėje nykstančios lietuvių kalbos savo rūpestį Mekas išsako *Laiškuose iš Niekur* (žr. M e k a s 1997b, 18, 99). Svetima betampanti ir kartkartėmis atskiromis frazėmis Meko filmuose prasiveržianti lietuvių kalba išties ženklina tam tikras nuščiuvimo ribas, kurios poezijoje išsakomos poetinės istorijos fragmentais, žymiųjų kreipinių ar jautukų pasikartojimu.

Mūsų dėmesio centre – Jono Mekos eilėraščių knygoje *Reminiscencijos* (1972) bei *Dienų raštai* (1998) ir kai kuriuose filmuose (daugiausia dėmesio vis dėlto skiriamas jų tekstams) pasireiškianti, laiko ir erdvės distancija žymėta regioninė subjekto tapatybė. Kartu aptarti pasirinktus tekstus, be kita ko, skatina toks Vyt. Bakaičio pastebėjimas („Išlaisvinti kiną: Jonas Mekas ir Niujorko pagrindis“): iš to meto, kai Mekas rašė poeziją ir paraleliai kūrė filmus, galima rasti daug temos panašumų, tačiau dominuojanti – „organizuoti iš esmės suvokti pirminio patyrimo atsakai“ (B a k a i t i s 1992, 122), tai yra vaikystės patirtys. *Dienų raštai* – viena iš Meko tekstų nuorodų į dienoraštinę poezijos rašymą, kuris akivaizdžiai būdingas ir tam tikrus (auto)portretus kuriančio autoriaus filmams. Šią poezijos knygą sudaro į rinkinius nepatekusi poezija, iš kurios mus labiausiai domina aštuntojo–dešimtojo dešimtmečių tekstai. Beje, *žmogaus be vietos* antraštę turintys Meko dienoraščiai mums įdomūs savo ikirefleksyviu konkrečios vietos, laiko akimirkos, išorinio pasaulio detalės fiksavimu bei aprašymu ir reminiscencijos kaip tokios neišvengiamybės fiksavimu. Minėtų poezijos knygų recepcijoje – regioninei tapatybei artima problematika: konkrečios erdvės, konkrečių veiksmy, žmogaus santykio su laiku ir erdve specifika. Kaip rašo Rimvydas Šilbajoris, tai „iš tikro, šlapio lietaus“ išgautama poezija, taip *surašomi daiktai*, kad jie „pavirsta, savim būti nenustodami, dar ir kažkuo kitu – ilgesiu, net daina“ (Š i l b a j o r i s 1992, 179, 183). Šio daiktų mirgėjimo, sulėtinto judesio ir kitokio poetinio savitumo paslaptį kritikas mato Meko kalbos dinamikoje, sintaksės struktūroje, žodžių kartojime. *Reminiscencijos* nagrinėjamos mums aktualesios asmeniškumo bei intymaus realumo perspektyvose, jas pagrindžiant tam tikrais poetikos elementais.

Judesys išreiškiamas fiziškai nesibaigiančiu klajūno keliavimu, taip pat laike, kuris teka per sąmonę kaip amžina srovė, ir kalbos dimensijoje ilgais sintaksiniais periodais, primenančiais „Semeniškių idilių“ sakinius, kuriuose judesys nusidelsia, išsitęsias ir jungiasi vos pastebimai su tolimesniais sintaksiniais ir semantiniiais vietetais (Š i l b a j o r i s 1992, 655).

Šnekamosios kalbos, apskritai kalbos ieškojimo kaip tokio ir kitų kalbinių ypatybių aptarimas aktualus ir filmų (tekstų) analizei. Daugiausia dėmesio skirdamas pirmoms *Reminiscencijoms*, *dipukiško gyvenimo fotografijose*, atsiminimų apie Vokietiją ir kelionės vaizdiniuose Šilbajoris išvelgia išskirtinai daiktišką Meko egzilio sąmonę:

Tuo būdu santykių tarp kelionės ir sustojimo, tarp dinamikos ir statikos išryškėja savita Meko poezijos kryptis, tam tikru atžvilgiu tiesiogiai priešinga Algimantui Mackui: siekiama ne egzilio sąmonės išstobulinimo, raunant daiktus iš širdies, kad „būtum“ vienas, bet visuotinio, organiško tęstinumo, leidžiant daiktams, vietai ir žmonėms suleisti šaknis į sielą nors ir kur juos užtiktume (Š i l b a j o r i s 1992, 656).

Būdamas tipologiškai atpažįstamas kaip žemininkų kartos ar bendrumo su bežemiais savo tekstais turintis išeivis, Mekas yra ir kitoks tapdamas naujos kultūros dalimi, įgydamas kūrybiškai raiškia „dabarties“ laiko naujos vietos tapatybę. Iš šiuolaikinės lietuviškos Meko filmų refleksijos, be kita ko, aktuali yra Ramūno Čičelio mintis, jog Meko testų neriboja Vakarų ar Rytų kultūros ribos, jie vienu metu yra abiejose pusėse (žr. Č i č e l i s). Šis neribotumas, savyje derinant tolimas, bet kartu ir labai konkrečias laiko bei erdvės plotmes, ryškus ir toliau mūsų aptariamuose tekstuose. Kita vertus, patikslinti, atrodo, verta prieš tai išsakytą autoriaus mintį, jog šie tekstai neturi vietos: nors patikslinimas yra aiškus (*jie yra visur ir niekur*), be vietos, be įvietinto asmens, be reikšminių laiko matmens ribų, sakytume, nepasimatytų Meko tekstų autentika. *Laiškais iš niekur* pavadinti tekstai yra įvietinti ne tik minėto kalbos rūpesčio („A, gražumas lietuvių kalbos! Ir gražiausia, kai žmonės kalba tarmiškai, savo *vietine* šneka“) [išryškinta S. G., D. J.], bet ir pasikartojančios „aš“ kaip *ūkininko vaiko* tapatybės (M e k a s 1997b, 109, 132).

Vieno *Dienų raštų* eilėraščio pradžioje nuskambantis Semeniškių vardas, o tiksliau, šios vietos medžių vaizdinys, tampa organiška ir išskirtine stebimo pasaulio dalimi: „Semeniškių liepos. Romos / priemiesčių gėlės. / Avilos rugių / laukai, kaitroje iškirde / akmenys, / šaltos rūgščių drėgmės / prikvipe Vienos vyno rūšiai / žalumoj paskendę / kaimeliai, / saulės vėliavos!“ (M e k a s 1998, 327). Laikui tarsi nepavaldus Semeniškių vaizdinys tampa savotišku impulsu sugrįžti prie kitų rojus patirčių, kurias formuoja viena kitą papildančios kaimo, priemiesčių ir vyno rūšių vietos bei jų daiktai. *Avilos rugiai* – tarsi iš 1967 m. filmuoto ir gerokai vėliau, su Meko poetikai būdinga laiko distancijos poetika, užbaigto teksto „Avilos giesmė“, kuriame vaikstantį pasaulio stebėtoją su šventąja Terese sujungia tokia šalutinė ir tuo pačiu metu kone centrinė figūra kaip mažas šuo, nuo batų nulaižęs dulkes (žr. M e k a s 1967). Beje, šis filmas itin konkrečiai stebimo pasaulio vaizdinija primena fragmentiškus ir neretai vienas kitą dubliuojančius Semeniškių bei viso Biržų krašto apylinkių vaizdus iš straipsnio pradžioje minėto filmo. Panaši idėjinė vaizdų tėkmės kryptis būdinga dar vienam regioninės tapatybės požiūriu įdomiam ir apskritai išraiškingam vėlyvosios poezijos tekstui „A, Niujorkas, šitas didelis / kaimas...“. Pasaulį stebinčiojo „aš“ portretas, kaip jau įprasta „Semeniškių idilėse“, atsiveria per santykį su kitais asmenimis, tačiau pradėdamas nuo dabartiškos vietos nuostabos – pagrindinio impulso savo tapatybės sklaidai. Būtent šios ištikties epicentras – Niujorko ir, sakytume, Semeniškių tapatumas. Nesukonkretintas iš esmės numanomų Semeniškių vardas sustiprina šio ir apskritai Lietuvos kaimo metoniminę prigimtį ir prielaidą apie regionalumo kaip tokio reikšmingumą. Tarsi mitologinėje tikrovėje išryškėja dviejų erdvių virsmas vienos į kitą.

*A, Niujorkas, šitas didelis
kaimas. Čirškia žvirbliai ant plikos ginko
šakos. Korėjietis dėlioja, išstatinėja
dažytų gėlių puokštes. Krautuvininkai
atidarinėja duris. <...> (M e k a s 1998, 354)*

Semantinį regionalumo žymenį turintis korėjietis tuo pat metu yra ir tiesiog paprasta stebimos kasdienybės, natūrali Niujorko „kaimo“ dalis (kartu su dirbtinėmis gėlėmis ir kitais daiktais). Kaip būtina vietos savimonės dalis toliau šiame eilėraštyje atsiveria pokalbis, taigi santykis su *kitu*. Kasdienybės realijos išprovokuoja egzistenciniam klausimui: „Ar tu gali būti dabartiniam laike“. Į dabartišką buvimą nurodantis atsakymas („Taip, – sakau, – aš esu, dabar“) sulaukia patikslinimo. Dar vienas klausimas naujai atveria praeities laiko ir jo vietos nepraeinamumą ir patvarumą „aš“ tapatybėje: „Prie kokios DABAR raidės esi“ (Ibid., 354). Galima svarstyti, kodėl būtent raidė, kokia raidė „aš“ tapatybėje yra pamatinė. Namų erdvėlaikio pėdsakus, be kita ko, atpažįstame iš paskutinės eilėraščio eilutės: „Užu savaitės Kalėdos!“. Mums ne mažiau svarbu, kad šiai egzistencinei regioninės kalbinės savimonės refleksijai nuteikia būtent toks – Niujorko kaip kaimo tapatumas, išsakomas ir kitais miesto, vaikščiojimo ir kitokio judėjimo vaizdiniais „aš“ tapatybėje.

*pradedą snigti. Snaigės krinta
lyg raidės iš japoniško
alfabeto iš naujos Gozo Yoshimasu
knygos. (Ibid., 355)*

Patikimas savojo krašto pagrindas egzistencinei pokalbio plėtotei atsiveria eilėraštyje „Sėdėjom iki gilios nakties. Kalbėjomės“. Lietuviškų žodžių etimologija imama reflektuoti su heidegeriškomis esmės paieškos intencijomis ir per paralelę su indėnais – sakytume, neatsitiktine figūra regioninei savimonei, kurią leidžia pajaušti lietuviškos kalbos autentika. Šie regionalumo ženklai kasdienio pokalbio patirtyje Meko žmogui leidžia iš naujo panirti į kone buberiškai nusakomą Niujorko paslaptį.

*Ir jie nueina, o aš sau,
gilyn
į Niujorko
naktį,*

į „tai“. (Ibid., 370)

Buberiškai asmenišką „tu“ ir anonimišką „tai“ tarsi papildo vienas kitą ir ištirpsta vienas kitame – taip nusakytume ir dar vieną savęs paieškos viziją filme „Pavargęs nuo realybės...“ („Tired of reality...“, M e k a s 2007). Pasaulį stebinčiojo ir girdinčiojo figūra pirmiausia sukuriama ne tiek vaizdu, kiek atsitiktiniais, šalu-

tiniais, tarsi anoniminiais kavinės garsais. Šis triukšmingas fonas (dubliuojantis garsas) pasirodo tarsi neišvengiamas veiksnys, pasakojant dvi istorijas. Pasakodamas pirmąją, Meko „aš“ tarsi slepiasi, o iš tikrųjų patį stebimą pasaulį į pirmą vietą iškelia rodomais vaikystės ir jaunystės laiko fotografijų vaizdais, kurie ir pasakojama istorija iškyla kaip vienas kitą paaiškinantys, tapatybės paieškos prasmę vienas kitam suteikiantys dalykai. Ilgai keliaudamas nežinia kur ir vis klausdamas, kas kelio gale, pirmos istorijos pasakotojas tikina neradęs nieko; kelio gale – tik kiškio spiros. Šis motyvas ir klausimas – Adolfo ir Jono Mekų pasakos „Apie vyrą, nei kvailą, nei gudrų“ atgarsis. Panašiai kaip ir pasakoje, istorijos „aš“ yra ne tik nuolat klausiantis, bet ir žinantis, kas yra kelio gale (nors tai ir tik kiškio spiros), o tuo savo žinojimu galintis ir karalystę valdyti. Kavinės terpėje sukurta (auto)portretinė kelionė į praeitį iškyla kaip patikima savęs paieškos ir autentiško atpažinimo galimybė. Panaši bohemiška erdvė ne viename Meko tekste tampa dvejopos, skirtingas vietos patirtis sujungiančios tapatybės terpe. Eilėraštyje „Rue de Seine...“ vėlgi prie metafizinės *nieko* patirties atveda netolimoje atmintyje ir dabartyje iškylantis vaikščiojimas po barus bei kavines, sustojusio laiko patirčiai atveria čia išgyvenamas *dienos ermyderis* (kuris „lėtai / tirpsta / į nieką“) ir anksčiau minėta ūkininko savastis („ūkininkai / šito / laikino / pasaulio“; M e k a s 1998, 364–366).

Cituotuose ir kituose Meko eilėraščiuose neatsitiktinai toks ryškus daiktiškas pasaulis. Daiktai – ypač svarbi kasdienybės realijų persmelktos regioninės Meko žmogaus tapatybės ir apskritai santykio su vieta dalis. „O, kaip įsičiulpia visi / daiktai...“ – šia nuostaba užsibaigia eilėraštis „Amžinas jo širdies / poledis...“. Daiktiško pasaulio ištiškis ir grožis atsiveria per ištisią *savos* ir *kitos* erdvės asociacijų tinklą, kuriame išskirtinę vietą užima *Semeniškių idiles* primenantis konkretumas („Daržuos, po lietaus lašais / pūpsi sultingi / kopūstų / lapai...“) ir jo sužadinta prustiška pajauta: „Koją įdėjus / Ganyklose ir kelio / Brastose, a, a... šilta...“ (Ibid., 233). Filme „Pasivaikščiojimas“ („A Walk“), eidamas Niujorko priemiesčio Soho gatvėmis, Mekas apmąsto aplinką, save ir patį vaikščiojimo aktą. Prisimindamas Lietuvą, jos tuštumą vaikščiojantysis įvardija per daiktus: „ašėjau šiomis gatvėmis 1950-aisiais, ir joks langas, jokia gatvė, jokios durys, joks pastatas man neatsakė, su manimi nekalbėjo. Buvo tik tuštuma“ (M e k a s 1990). Bet Meko tuštuma nurodo ne tik į svetimumą. Tai ir galimybė pripildyti ją savastimi, o tai įmanoma su ypatinga pasaulio centro ir jo realijų patirtimi. Ėjimas, vaikščiojimas Meko tekstuose atrodo ir skirtas tam, kad vis iš naujo leistų suvokti Niujorko ir kaimo tapatumą, neprarandant nė vieno iš jų dviejų savasties. Išgyvendamas save daiktiškai, filme „Autoportretas“ („Self Portrait“) Mekas lygina save su Lietuvoje likusiais šeimos nariais ir jų gebėjimu prisitaikyti prie gyvenimo sąlygų: „aš taip pat esu truputį kaip akmuo, truputį pariedu, kai mane paspiria, o kai esu priverstas išeiti, įsikuriu ir pradėdau leisti šaknis, kad ir kur bebūčiau“ (M e k a s 1980). Miestas su visais savo infrastruktūros daiktais ir elementais ilgainiui tampa artimu jo draugu, sąjungininku ir jo kitimą laike stebinčiu liudininku: „Mažos parduotuvės, takas, purvas, balos, skardinės, popieriaus skiautės, šiukšlės – visa tai yra mano dalis“ (filmo „Pasivaikščiojimas“ komentaras, M e k a s 1990).

Reminiscencijose ryškiausiai poetizuodamas dipukų gyvenimą, knygos pabaigoje Mekas intensyviai atsiveria „dabarties“ laikui, jame ir jo daiktiškoje bei žmogiškoje aplinkoje atpažindamas praeito laiko pasaulį, jo patirtis ir tapatybes. Pasak Šilbajorio, išpūdis, kad žmogus išikuria naujoje erdvėje, yra klaidingas, o tai esą patvirtina kone bradūniški tremtinio išgyvenimai ir aštuntos *Reminiscencijos* pabaiga: „Ne, ne tas medis; ne, ne tas dangaus mėlynumas; / ne, ne tas veidas; / ne, ne tie dūmai! // Vargas, vargas, vargas“ (M e k a s 1997, 103). Vis dėlto ši poetinė dejonė nuskamba ne tiek kaip kažko baigtinio ištara, bet kaip dinamiškai kintančio prasmės akiračio dalis. Visos aštuntos *Reminiscencijos* kontekste vienodai intensyvus, „aš“ tapatybei reikšmingas yra ir *kito* savasties patyrimas dabartyje. Eilėraščio pradžioje, tarsi po svetimą erdvę vaikščiojant ir geriant kokakolą, vietos savastį leidžia suprasti eilėraštyje vis intensyvėjantis, vis daugiau tikrovės apimantis suokaltis, savo vaizdiniais akivaizdžiai primenantis Semeniškių idilių erdvę, laikus ir daiktus.

*O, tu, Niujorkas, savo skambančias stiklo rankas
įmerkęs į minkštus debesis,
į begalinį lietu – savo triukšmingom
ir begalinėm gatvėm, savo ilgesiu
apraizgęs kiekvieną mano valandą:
kiekviena gatvė, kiekviena įlanka,
aikštės ir parkai! (Ibid., 98)*

„Dabarties“ pasaulis turi praeičiai pažįstamo vietos stebėjimo ir Semeniškių nuostabą primenančios akimirkos žavesio. Savasties ženklai – *Semeniškių idiles* primenantys, bet jau ir kiti lietaus bei debesų vaizdiniai. „Senas yra lietaus šniokštimas krūmu šakomis...“ – taip prasideda pirma idilė, panaši vaizdinija varijuojama ir septintojoje idilėje: „praplėsdamas pritvinkusias ir sunkias debesų skaras, atidavo griaustinis.“ „Betikslis“ Meko „aš“ klaidžiojimas naujai įvietintoje Niujorko erdvėje primena kitaip tikslingą Semeniškių idilių dinamiką. Viena svarbiausių priežasčių skleisti būtent tokiai regioninei tapatybei yra susitikimas su *kitu*, išreiškiamas pokalbio ir pasikartojimo poetika.

*Namai, namai. Kiekviena vieta,
kiekvienas akiratis, susitikimas, veidas:
kiekvienas sustojimas, pasižiūrėjimas –
susirišimas – namai. (Ibid., 100)*

Sakydamas, kad namai yra susitikimas, Meko „aš“ kviečia nuolat naujai įvietintai tapatybei, o tai įmanoma gyvenant akimirkos ritmu. Pokalbio nuotrupų perteikta susitikimų kaip namų patirtis yra įvietinta konkrečios vėlgi pasivaikščiojimo erdvės, kuri iš esmės yra būtina *susitikimo namų* terpė.

<...> *Denyje*
buvo pilna žmonių, ir šoko, ir kažkas dainavo,
ir grojo bandžio, mes stovėjome prie atramos,
klausydami muzikos, žiūrėdami į liepsnojantį
Palisadės lanką, gerdami svaiginančią, mistišką,
skausmingą Amerikos naktį,
užburiančią ir kerinčią, nebepaleidžiančią,
apgaubiančią, paneriančią, trinančią prisiminimus,
trinančią ilgesius, praeitį, traukiančią
į save, į patį vidurį <...> (Ibid., 101)

Kyla asociacijų su pirmosios Meko poezijos knygos kinematografiškai „užfiksuotu“ dienos šurmuliu ir nakties tyla, darbų, vaikščiojimo ir kitokio judėjimo dinamika. Iš šešioliktos *Semeniškių idilės*: „Kaip tilsta... Kaip kelias rūkas... / ir paskutiniai kibirų skambėjimai, / melžėjų šūkesiai, svirčių girgždėjimas / ties mediniais vandens loviais, / toli, kitapus guobų“ (Ibid., 50). Amerikos nakties svaigulys, savo garsais, vaizdais ir konkretaus paros laiko dinamika trindamas praeities atsiminimus, juos ir atnaujina.

Tiesa, filme „Pasivaikščiojimas“ Mekas įvardija ir kitokią patirtį: „tie, kurie buvo priversti palikti savo namus, niekada jų nepamirš. Aš lengvai prisirišu prie naujos vietos vien todėl, kad nei viena vieta nėra mano. Vienintelė mano vieta yra Lietuva, mano tikrosios šaknys yra ten. Visa kita tik praeina pro šalį“ (M e k a s 1990). Beje, šio filmo tekstas *Reminiscencijoms* artimas ne tik savęs (ne)atradimo dabarties laike dviprasmybėmis, bet ir savo judėjimo kaip gyvenimo samprata, filme teigiant, jog ėjimas, vaikščiojimas – „tai dipuko gyvenimas“. Aštuntos *Reminiscencijos* miestas – tas pats „mane“ apglėbęs Niujorkas, apie kurį kalbama filme „Laiškas į Penny Arcade“. Būdamas *išmestas, prievarta išstumtas* į šią erdvę (sekant autoportreto komentarais), Mekas vis klausia – „kodėl aš myliu Niujorką?“. Tarsi pokalbio situacijoje nuskamba keli atsakymo variantai: *alkanas meno*; šio miesto dėka Mekas vis dar turi „save“; išsaugota *sveika nuovoka* (M e k a s 2001). Viena iš tokios nuovokos priežasčių pavadintume laisvę, kuri iš esmės būdinga avangardiniam kinui. Būdamas laisvas Semeniškiuose, toks Mekas „įsirašo“ ir Niujorke.

Regioninė tapatybė Meko tekstuose iškyla kaip jėga, skatinanti ieškoti savęs dabartyje, jau bešaknėje, bet per daiktus, vaikščiojimą ir pokalbius kuriamoje erdvėje. Dialogas tarp pasaulio centro – Semeniškių – ir Niujorko tampa esmine savęs ir aplinkos pažinimui svarbia varomąja jėga. Niujorką – su priverstine emigracija įsimylėto pasaulio metonimiją – galima pavadinti „aš“ tapatybę modeliuojančiu *kitu*. Laiko distancijos perspektyvoje *kitu* tampa ir patys Semeniškiečiai (kaimas) – prarastas ir iš naujo atrandamas centras, įvietintos sąmonės regionas. Sąveikaudami tarpusavyje, šie pasauliai papildo vienas kitą ir kuria Meko žmogaus tapatybę.

Šaltiniai

- M e k a s 1967 – Jonas Mekas, “The Song of Avila” [prieiga per internetą: <<http://jonasmekasfilms.com/40/film.php?film=29>>, žiūrėta 2012-04-29].
- M e k a s 1980 – Jonas Mekas, “Self Portrait” [prieiga per internetą: <http://jonasmekasfilms.com/online_materials/>, žiūrėta 2012-03-19].
- M e k a s 1990 – Jonas Mekas, “A Walk” [prieiga per internetą: <http://jonasmekasfilms.com/online_materials/>, žiūrėta 2012-02-28].
- M e k a s 1997a – Jonas Mekas, *Semeniškių idilės. Reminiscencijos*, Vilnius: Baltos lankos.
- M e k a s 1997b – Jonas Mekas, *Laiškai iš Niekur*, Vilnius: Baltos lankos.
- M e k a s 1998 – Jonas Mekas, *Dienų raštai*, Vilnius: Baltos lankos.
- M e k a s 2001 – Jonas Mekas, “A Letter to Penny Arcade” [prieiga per internetą: <<http://jonasmekasfilms.com/40/film.php?film=35>>, žiūrėta 2012-03-19].
- M e k a s 2007 – Jonas Mekas, “Tired of reality...” [prieiga per internetą: <<http://jonasmekasfilms.com/365/day.php?month=1&day=30>>, žiūrėta 2012-03-19].
- M e k a s 2009 – Jonas Mekas, “Film and Film” [prieiga per internetą: <<http://www.brightlightsfilm.com/66/66mekasiv.html>>, žiūrėta 2012-03-13].

Literatūra

- B a k a i t i s 1992 – Vyt. Bakaitis, “Notes on Displacement: The Poems and Diary Films of Jonas Mekas”, *To Free the Cinema: Jonas Mekas and the New York underground* (ed. David E. James), Oxford: Princeton University Press, 121–137.
- B e u t n e r 2008 – Eduard Beutner, „Allerlei Heimat“, Eduard Beutner, Karlheinz Rosbacher (Hrsg.), *Ferne Heimat, nahe Fremde – bei Dichtern und Nachdenkern*, Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann GmbH, 15–132.
- B r a c h e r 1955 – Frederick Bracher, “California’s Literary Regionalism”, *American Quarterly*, Vol. 7, No. 3, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 275–284.
- Č i č e l i s – Ramūnas Čičelis, „Jono Meko kvietimas susitikti tekste“ [prieiga per internetą: <<http://www.kulturpolis.lt/main.php/id/299/lang/1/nID/3433>>, žiūrėta 2012-03-19].
- J o r d a n 1994 – David M. Jordan, *New world regionalism: Literature in the Americas*, London: Toronto Buffalo.
- L u c k n e r 1999 – Andreas Luckner, „Über regionale, provinzielle und nationale Identität“, Karol Bal, Volker Caysa, Pirmin Stekeler-Weithofer (Hrsg.), *Philosophie und Regionalität*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersitetu Wrocławskiego, 33–46.
- P l o c h – Beatrice Ploch, „Einige Überlegungen zu Region, Regionalität und Identität oder: Identitäten-Konzepte in einer transkulturellen Welt“ [prieiga per internetą: <http://www.forschungsgesellschaft.at/archiv/fotag99/fot_ploc.htm>, žiūrėta 2012-03-19].
- S t ü b e n 2002 – Jens Stüben, „,Regionale Literatur‘ und ,Literatur in der Region‘: zum Gegenstandsbereich einer Geschichte der deutschen Literatur in den Kulturlandschaften Ostmitteleuropas“, *Regionalität als Kategorie der Sprach- und Literaturwissenschaft*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 51–75.
- Š i l b a j o r i s 1992 – Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga.

Simona Grudžinskaitė, Dalia Jakaitė

Regioninė tapatybė vėlyvojoje Jono Meko poezijoje ir filmuose

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *Jonas Mekas, regioninė tapatybė, poezija, filmas, Semeniškiai.*

Viename Jono Meko filme Semeniškiai vadinami pasaulio centru, o žmogaus santykis su šia vieta atsiveria per dubliuojamo vaizdo prizmę. Tai tampa pretekstu aptarti dvejopą poeto ir „filmininko“ „aš“ tapatybę, kurioje ypač reikšminga vietos bei kalbos sąmonė, „kito“ patirtis. Remiantis D. M. Jordano bei F. Bracherio mintimis, Meko „aš“ atsiveria kaip regioninio kūrėjo buvimas tarp-pasaulyje, o straipsnyje analizuojami tekstai išryškina skirtingų regioninių kultūrų integralumą. Įvietintos kultūros fenomenu žymėtų Meko tekstų tyrimui aktuali filosofinė hermeneutinė regioninės tapatybės samprata (A. Luckneris ir kt.). Viena iš svarbiausių poetinių atramų kalbant apie modernistinę regioninės tapatybės sklaidą yra *Semeniškių idilės*. Semeniškiai ir poetinis santykis su šia vieta atsiveria kaip Lietuvos ar tiesiog lietuviško krašto metonimija. Regionalumo problematikos spektras leidžia naujai pažvelgti į vėlyvosios Meko kūrybos pasaulėvaizdį. Straipsnyje nagrinėjami keli *Reminiscencijų* bei *Dienu raštų* eilėraščiai, keletas filmų. Lietuviškas (Semeniškių) kaimas ir Niujorkas atsiveria kaip dvejopą tapatybę formuojantys dėmenys. Jų sąveika atsiskleidžia per pasaulio stebėjimą ir jo daiktus, susitikimų ir pokalbių, vaikščiojimo ir kito judėjimo terpėje. Visa tai įgyja vaizdo bei kalbos fragmentacijos ir kitą, nuo vietos savimonės neat-siejamą, modernistinę formą. Regioninė tapatybė Meko pasaulėvaizdyje išskyla kaip (me-ta)fizinė jėga, skatinanti ieškoti savęs dabartyje, jau bešaknėje, bet per daiktus, vaikščio-jimą ir pokalbius kuriamoje erdvėje.

Simona Grudžinskaitė, Dalia Jakaitė

Regional Identity in the Late Poetry and in Movies of Jonas Mekas

S u m m a r y

Keywords: *Jonas Mekas, regional identity, poetry, a movie, Semeniškiai.*

In one of the movies of Jonas Mekas Semeniškiai is named as the centre of the universe. The human relation with that place opens out through the duplicating prism of view. It becomes a pretext to discuss double “I” identity of poet and filmmaker, in which consciousness of place and speech, experience of an “other” is particularly significant. With reference to thoughts of David M. Jordan and Frederick Bracher, Mekas’ “I” opens out as a presence of regional author in in-between world, and the analyzed texts highlights the integrity of different regional cultures. Philosophical hermeneutical conception of regional identity (Andreas Luckner and others) is very important for the analysis of Mekas

texts marked by cultural phenomenon. One of the most important poetical buttresses while talking about modernistic spread of regional identity is Semeniškių idilės. Semeniškių and poetical relation with that place open out as Lithuania's or just as Lithuanian country's metonymy. Problematic spectrum of regionalism allows having a new look at the world-view of late Mekas oeuvre. The article analyses several movies and some poems from *Reminiscencijos* and *Dienų raštai*. Lithuanian (Semeniškių) village and New York opens out as components which mould double identity. Their interaction reveals through observation of the world and things in it, in the environment of meetings and conversation, walking and other motions. All this takes the form of image and language fragmentation and the modernistic form which is an integral part of local self-awareness. Regional identity in Mekas' world-view arises as a (metha)physical power, which encourages to search for yourself in already rootless present, where the space is created through things, walking and conversations.

S i m o n a G R U D Ž I N S K A I T Ė

Literatūrologijos, idėjų istorijos ir religijos katedra

Göteborgo universitetas

[dolijute@yahoo.com]

D a l i a J A K A I T Ė

Literatūros istorijos ir teorijos katedra

Šiaulių universitetas

P. Višinskio g. 38

LT-76352 Šiauliai

[dalia.jakaite@gmail.com]